

УДК 1:39:572.028

**ПРОБЛЕМА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ КУЛЬТУРНОЇ (СОЦІАЛЬНОЇ)
АНТРОПОЛОГІЇ З ЕТНОГРАФІЄЮ, ЕТНОЛОГІЄЮ ТА СОЦІОЛОГІЄЮ.**

Лідія Сафонік

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, e-mail: kis@franko.lviv.ua
(кафедра філософії, вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, filos@franko.lviv.ua)*

< Проаналізовано підходи до розуміння сутності та предметного поля культурної (соціальної) антропології вченими різних країн, а також розкривається зв'язок культурної та соціальної антропології з етнографією, етнологією та соціологією >

Ключові слова: антропологія, культурна антропологія, соціальна антропологія, етнографія, етнологія, соціологія .

Метою написання статті є спроба показати взаємозв'язок між культурною (соціальною) антропологією, етнографією, етнологією та соціологією, яких науковці не завжди здатні правильно розмежовувати, а в західній соціальній думці подекуди існує переконання, що цього взагалі робити не вартує, оскільки існує одна наука антропологія.

Насамперед наголосимо на тому, що проблема новітньої модифікації антропології знаходить своє вирішення у публікаціях таких зарубіжних авторів як: О.Ф.Большов, В.Е.Мюльман, М.Ю.Гершкович, К.Гіртш, А.Купер, С.Зілферан, Д.М.Шнайдер, а серед вітчизняних вартує назвати таких дослідників як: Б.А.Головка, О.М.Соболь, В.Ю.Келембетову, М.В.Култаєву.

Безперечним є те, що етнографія та культурна (соціальна) антропологія є близькими за своїм основним об'єктом дослідження, оскільки об'єктом дослідження для них є народи. Так, зокрема етнографія є наука про етноси і її сферою дослідження є закономірності формування, розвитку, і функціонування етнічних спільнот на відміну від класових, політичних, конфесійних спільнот, тощо. У наш час етнографія та соціальні дисципліни вважають об'єктом дослідження особливості функціонування сучасних суспільств, опираючись на польовий матеріал.

Правда вартує наголосити, що ці дисципліни є відмінними за своїм предметом дослідження, оскільки для соціальної антропології - це існуючі в людському суспільстві соціальні інститути, а для культурної – певні аспекти культури спільноти. Правда, англійська антропологія називається соціальною, але між тим багато її представників досліджують культуру, а не соціальну структуру, або

розглядають останню як особливий спосіб організації культури. Доречно відзначити, що ці два різновиди антропології, вивчаючи окремі етноси, не зазіхають на всезагальний теоретичний аналіз етнічних спільнот.

У той же час хочеться відзначити, що якби термінами „культурна” та „соціальна” антропологія вказували тільки на межу між ними та фізичною антропологією, то виникало б менше запитань щодо їхнього розмежування. Безперечно, що в США віддається перевага першому терміну, а в Англії – другому.

Вартує підкреслити, що культурна, соціальна антропологія, етнографія та етнологія знаходяться в одному полі дослідження. Як відомо, що у культурну антропологію позитивістські ідеї приходять одночасно з неокантіанством наприкінці XIX сторіччя, що зближує її з соціальною антропологією та власне соціологією. Етнографія, саме завдяки запозиченню нею основних установок позитивізму, зазнає певних трансформацій, в результаті чого відбулося становлення нового поняття культури в концепції Е.Тейлора.

Нагадаємо, що поширення позитивістського спрямування еволюціонізму пов'язана з іменами І. Унгера („Шлюб та його всесвітньо-історичний розвиток”, Г. Клемма („Загальна історія культури людства”), Т. Вайца („Антропологія диких народів”), а пізніше Дж. Мак-Ленана („Первісний шлюб”), Е. Тейлора („Первісна культура”, „Антропологія”), Л. .Моргана („Древнє суспільство або дослідження ліній людського прогресу від дикості через варварство до цивілізації”, Д. Фрезера („Золота гілка: Дослідження магії і релігії”) і саме головне, що сьогодні антропологія повертається до концепції еволюціонізму, яка зможе дати відповідь на багато актуальних питань. Сьогодні є загальноприйнятим, що антропологу вартує звільнитися від „табу кабінетної роботи” і замилюванням експерименталізмом, що вважалося загальноприйнятим в епоху домінування історичної школи та зрозуміти вагомість теоретичного аналізу. Відокремлення теоретичної роботи від практичної та навпаки породжує зразки теоретичних спекуляцій або непроаналізоване нагромодження фактів.

Доречно відзначити, що авторитет Е. Тейлора у тогочасній науці був настільки високий, що сформований ним підхід до культури набув в європейській етнографії кінця XIX сторіччя всезагальне признание. Він вперше вводить в етнографію антропологічний принцип дослідження культури, який розглядає її з натуралістичної точки зору.

Е. Тейлор відмовився від аксіологічного принципу визначення культури і поставив вимогу строго наукового дослідження даних культурних форм. Позитивним було те, що він відмовився від метафізичних спекуляцій щодо „істинних” та „неістинних” культур і утверджував універсальне розуміння культури (культура – це все, що створене людиною), а також дав новий поштовх у розвитку етнографічних досліджень, а саме усі конкретні форми вартує вивчати у порівнянні їх елементів.

Отже з впевненістю можна говорити про те, що традиційна етнографія ґрунтується на тейлорівському підході і як наслідок цього з цілковитою переконливістю вартує відзначити, що ґрунтом антропологічної думки англомовних країн є емпіризм з його тяжінням до фактологічного матеріалу.

Е. Тейлора називають і етнографом, і етнологом, і антропологом, саме тому в західній, особливо європейській літературі виникає проблема дисциплінарного статусу того чи іншого автора, яка вирішується доволі хаотично. Можливо саме тому

у сучасній західній думці фактично відсутні спроби розвести етнографію, етнологію та антропологію, а подекуди і соціологію, але це не применшує проблем з полем дослідження культурного та соціального буття.

Безперечною заслугою етнографії є те, що вона виступила певним ґрунтом становлення польової антропології. В США фундаментальні польові дослідження проводить Ф. Боас, а в Англії – Г. Спенсер, А. Гелен, Ріверс, А. Радкліф-Браун, Б. Малиновський. Ці вчені відмовилися від теоретизування, але зібрали величезний польовий матеріал, який виступив основою вивчення окремих культур та їх взаємодії одна з одною.

Ф.Боас заклав теоретичні підвалини американської культурної антропології, але хронологічно пріоритет, належить Л. Моргану. Послідовники Л. Моргану, Е. Тайлора та Д. Фрезера розглядали походження людини та становлення людських спільнот і культур у річищі єдиного часового плину. Так, еволюціоністська думка оптимістична у своєму переконанні загальнолюдських витоків різноманітних культур, оскільки згідно їх думки винаходи та відкриття утворюють неперервний ряд на шляху людського прогресу і є точками відліку його послідовних стадій; водночас суспільні та громадські інституції пов'язані з одвічними людськими потребами, розвинулися з небагатьох початкових зародків думки.

Позитивним, було те, що наприкінці ХІХ - початку ХХ сторіччя антропологія відійшла від ідей еволюціонізму та історизму. Це призвело до появи низки шкіл культурної антропології в Германії, Англії, США та Франції. Вартує відзначити культурно-історичну школу в США, дифузійністську Ріверса – Сміта - Пері, функціональну Малиновського – Радкліфа-Брауна. Можна стверджувати, що їх ідейними витоками були неопозитивізм, неокантіанство та прагматизм. Б. Малиновський критикує метод “пережитків”, який приніс науці багато шкоди, оскільки шукав “пережитки” замість вивчення реальних життєвих функцій. У дійсності “пережитків” не існує, а є лише явища культури, котрі замість колишніх функцій набули нових. У той же час не варто думати, що функціоналізм Малиновського – Радкліфа-Брауна у всьому суперечить концепції Е. Тейлора. Так Б. Малиновський, як і Е. Тейлор вважає, що культура є інтегральною цілісністю, яка складається із споживчих засобів і благ, творчих принципів різних груп, людських навиків та ідей, вірувань та звичаїв. Визначення англійського антрополога є найобширнішим у етнології ХХ сторіччя. Звісно ми далекі від того, щоб стверджувати, що позиції цих авторів у визначенні культури є ідентичними, адже Е. Тейлор вів мову про складну цілісність, яка характеризує культуру „взагалі”, а визначення Б. Малиновського згідно кваліфікації А. Кребера та К. Клахкома є „структуралістичним”, оскільки він веде мову про окрему конкретну культуру, але безумовним є те, що англійські антропологи не відкидають свій науковий спадок, а лише корегують його щодо нових історичних реалій.

Заслуга Б. Малиновського полягає у тому вважає Б. Головка, що він “... повернув культурній антропології цілісну візію її предмета та методу. Б. Малиновський продовжив еволюційну спрямованість на зведення соціокультурних явищ до їх природних чинників, але, на відміну від попередників, Б. Малиновський прагнув пояснити їх багатоманітність виходячи також з потреб практичної діяльності людини. Орієнтуючись на зразки природничо-наукового дослідження, функціоналізм

підсилив біологічну детермінацію еволюціонізму не менш жорстким функціоналістським тлумаченням ставлення людини до культури” [1, с. 42].

Відзначимо, що переворот в антропології здійснив К.Леві-Стросс, який довів, що матеріальна культура є знаковою системою, і функція не відіграє такої значної ролі, як аналіз, оскільки знак потребує розшифрування. К.Леві-Стросс прийшов до висновку, що культура і мова є тотожними.

Заслугою культурної антропології є те, що вона пройшла шлях від вивчення примітивних культур до цілісного дослідження сучасних (Уайт, Салінс, Харріс та інші); від емпіричного опису до аналізу і теорії, до ретельної роботи над наступними проблемами: 1).формування поняття „культура”(Кребер, Клакхем, Уайт, Бідні, Кафанья та інші); 2).розвиток понять „культурна динаміка”, а саме вивчення культурних процесів у їх динаміці: від асиміляції і акультурації окремих рис до еволюції культури (Боас, Лоуї, Кребер, Уайт, Дж.Стюарт та інші). Розроблені основи типології культур (Кребер, Бенедикт, Мердок, Стюарт, Фейблман, Уайт та інші); сформувалися різні підходи до інтерпретації культури (Гірц, Мід, Сепір, Бенедікт, Оплер, Дюбуа та інші).

У свою чергу етнологія, незважаючи на заперечення її як науки окремими вченими продовжує існувати. В Англії має місце об'єднання етнологічних та антропологічних шкіл на основі соціології, що посприяло розвитку саме соціальної антропології. У наш час етнологія та етнографія вважаються описовими науками, що дозволило Б.Малиновському назвати етнологію наукою для колекціонування метеликів.

Французький філософ Е.Дюркгейм як і Б.Малиновський розглядав етнологію як описову дисципліну, матеріали якої узагальнюються соціологією. У наш час набуває розвитку етнометодологія, як напрямок в американській соціології, яка впливає на процес розвитку етнології.

Етнометодологія розвинулась під впливом феноменології життєвого світу Е.Гуссерля та Шюца. У цих концепціях людина є розуміючою і завдання дослідника полягає у тому, щоб зрозуміти яким чином у різних культурах відбувається процес розуміння. Зусилля етнометодолога скеровані на вивчення повсякдення людини, а саме “методів” розуміння повсякденного життя людини. Світ значень, спільний для всіх людей, не є заданим, а постійно заново твориться, отже людина має справу з постійно оновленим світом. Для багатьох етнометодологів людські відносини та мовні стосунки відбуваються з допомогою тих самих правил. Розуміння можливе завдяки тому, що мова є живою системою символів, саме схема використання цих символів людиною у повсякденні обумовлює реалізацію людських взаємодій, тобто розуміння. Культурна антропологія залишила поза межами свого інтересу проблему взаємозв'язку символічної та безпосередньої діяльності людини та проігнорувала той факт, що культура може передаватися не лише символічним шляхом, але і безпосередньо. Етнологія у свою чергу наголошує на тому, що людина діє насамперед практично і безпосередня діяльність є первинною щодо символічної. Правда питання, що генетично є первинним: безпосередня діяльність чи символічна, а, отже і суперечка культурної антропології та етнології, залишається відкритою.

У свою чергу К.Леві-Стросс вважав, що існує три етапи пізнання культури людства: етнографія як польове дослідження і класифікація та опис окремих явищ; етнологія як синтез географії та історії; антропологія як узагальнююче знання двох перших наук, як наука про людину взагалі.

Наприкінці XIX сторіччя у західній літературі спостерігається тенденція зближення антропології та соціології. Розрив соціології з філософією та перетворення її в емпіричну науку змінив її зміст, предмет та методи дослідження. Розвиток позитивізму розповсюдився і на етнологію, а отже наявність тісних стосунків між антропологією та соціологією посприяв проникненню в етнологію функціонального підходу, що призвело до соціологізації етнології і відмову від традиційно властивого їй історичного методу дослідження. Наприкінці 30-х років між антропологами та соціологами доволі часто ставлять знак рівності, і багато західних антропологів називають себе соціологами. Відмінність сфер впливу, які дотепер розмежовували соціологів та антропологів, а саме дослідження сучасних суспільств, з одного боку, та примітивних племен, з іншого потроху зникає, оскільки антропологи об'єктом дослідження вбачають сучасне суспільство також.

Спроби емпіричного розрізнення цих двох понять не мали успіху. Соціологи та культурні антропологи зробили спробу структуризації культури, а саме з'явилася ідея розглядати культуру як автономну сферу буття на відміну від технології та соціального процесу, але антропологи не змогли відмовитися від ідеї культури як тотального явища буття людини, хоч спроби виокремлення окремих сегментів культури набули широкого розповсюдження (Ф.Боас). В міру того, як теоретичне розрізнення понять набуває загальноприйнятого значення, соціологи все детальніше зосереджують свою увагу на аналізі соціальної дії, а антропологи переважно продовжують вважати, що всю сферу соціального можна об'єднати поняттям „культура”.

Під впливом соціології, культурні антропологи, які не робили розмежування між культурою і суспільством, почали розуміти культуру як систему людської поведінки, яка функціонує згідно певних зразків, моделей. Саме завдяки симбіозу соціології та культурної антропології культуру стали розуміти в термінах поведінки.

Сьогодні антропологи (етнографи, етнологи) спеціалізуються на проблемі вивчення культури та особи, а саме специфіки існування окремих представників у певному культурному полі. Велике число антропологів підключаються до процесу реалізації прикладних соціальних програм, що зближує антропологів з соціологами, настільки, що вони починають називати себе соціологами. Одні антропологи відомі як функціоналісти, які вивчають взаємодію між деякими частинами єдиної культури, інші як еволюціоністи.

Відмінність між соціологією та етнологією, соціологією та антропологією дуже часто залишається на рівні відмінностей освіти та методів дослідження. У теперішній час уніфікації понять гострота розмежування втрачає свою гостроту. Серед сучасних вчених майже одностайно досягнута домовленість про застосування терміну „антропологія” замість „етнографія” та „етнологія”. Полеміка між прибічниками та противниками такої точки зору буде завжди, що додає певної гостроти проблемі та динаміці спільного для цих наук об'єкта дослідження.

Зазначимо, що проблема єдності антропології надзвичайно актуальна у наш час, адже в середині самої антропології існують багато різних суперечок і як результат цього процесу фрагментація дисципліни, розрізненість наукових інтересів та неузгоджений науковий апарат. Антропологи бачать свою дисципліну в стані дезінтеграції та фрагментації на множини піддисциплін та підспеціальностей і кожен

у свою чергу підкреслює свою унікальність та вагомість більшою мірою, ніж єдність. Саме тому, можна говорити про те, що сьогодні антропологічний погляд викликає сумніви в своїй науковості та об'єктивності. У XIX сторіччі під назвою "антропологія" розуміли комплекс розрізнених і фрагментарних знань про людину, а саме біологічних (фізіологія та морфологія примітивних народів) і соціологічних (соціальні інститути примітивних народів).

У теперішній час дехто з антропологів присвячують свій науковий інтерес вивченню музикології, інші вивчають матеріальні артефакти, мистецтво, міфологію, релігію, соціальні відносини. Так, сьогодні до антропологічного знання відносять археологію, етнографію, етнологію, фольклор, лінгвістику, екологію, генетику, морфологію та психологію людини тощо. Як наслідок для більш детального та виваженого аналізу потрібною та необхідною є консолідація наукових зусиль у сфері антропологічних наук. Можливо вартує вести пошук тих парадигм, які є незмінними на протязі всього існування антропології, вивчаючи традиції в їх динаміці, синтезуючи динамічний та адаптаційний підходи.

Правильним буде вважати, що „культурологічний” напрямок дослідження зближує антропологію з географією, технологією та історією первісного суспільства, у той же час як „соціологічний” напрямок забезпечує більш тісний зв'язок з археологією, історією та психологією, медициною. У той же час обидва напрямки мають тісний зв'язок з лінгвістикою, оскільки мова – це культурне явище.

У висновку зазначимо, що для сучасної культурної (соціальної) антропології і етнології наукових дисциплін, пов'язаних з польовим досвідом роботи, властива глибока суперечність, яка привела до кризового стану в сучасній антропології. З одного боку, щоб зрозуміти культуру необхідно бути її носієм, а отже, чи може зрозуміти „білий антрополог” культуру, носієм якої він не є. А, з іншого боку, щоб мати змогу інтерпретувати культуру, необхідно вміти дистанціюватися. Саме у зв'язку з цим сьогодні так прислуховуються до думки американського антрополога арабського походження Саїда, оскільки він своєю особою здатен зняти цю суперечність.

Вартує відзначити, що останнім часом антропологи разом з етнографами, етнологами, соціологами все частіше звертаються до аналізу концепції культури та особи, національного характеру, етнічної картини світу, які так і залишилися недовершеними.

У наш час антропологія здатна об'єднати зусилля етнографів, етнологів та власне антропологів і навіть соціологів, адже прийняття сучасним соціальним знанням знаково-символічного підходу та суб'єктивних методів дослідження знімає напруження пошуку розрізнення двох фундаментальних понять сучасного соціального знання, якими є поняття культури та суспільства.

Сучасна українська антропологія, етнологія та соціологія здатні допомогти сформуванню концепції мультикультурного підходу до освіти, головною цілю якої допомогти студентам оволодіти всією багатоманітністю культурних моделей, що є актуальними для вітчизняної спільноти, адже ми знаходимося в процесі пошуку національної ідеї, яка зможе об'єднати розрізнену українську громаду.

Вивчення усіма студентами антропологічних дисциплін створює оптимальні умови для розвитку особистості в іншому культурному середовищі, формуючи у них усвідомлення того, що будь-яка етнічна, регіональна культурна група має право на існування в межах єдиного народу. Таким чином, у молодій людині здатні

**ПРОБЛЕМА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ КУЛЬТУРНОЇ (СОЦІАЛЬНОЇ)
АНТРОПОЛОГІЇ З ЕТНОГРАФІЄЮ, ЕТНОЛОГІЄЮ ТА СОЦІОЛОГІЄЮ 7**

сформуватися соціальні „навики” співіснування з різними культурними світосприйняттями та світобаченнями.

Розвиток культурно-антропологічної бази сприяє розповсюдженню в суспільстві погляду, який заперечує ієрархічну модель побудови багатонаціональної культури. Ідея заперечення ігнорування культурно-національного коріння особи в процесі навчання є незаперечною і для сучасної західно-європейської освіти.

Антропологи намагаються внести свій доробок у процес формування толерантності, взаємоповаги та розуміння представниками різних народів. Знання антропологічної проблематики допомагає сформуватися концепції мультикультурного підходу до освіти, головна ціль якої допомогти студентам оволодіти всією багатоманітністю культурних моделей, що актуальним є і для нашої країни, адже ми знаходимося в процесі пошуку національної ідеї, яка зможе об'єднати розрізнену українську спільноту.

ЛІТЕРАТУРА

1. < Головка Б.А. >. < Філософська антропология >. <Київ:> < Віпол >, <1997>.
2. < Тайлор Эд. Б.>. < Первобытная культура >. <Москва:> < Наука>, <1989>.
3. < Фрезер Дж. Д. >. < Золотая ветвь: Исследование магии и религии >. <Москва:> < 2-Москва >, <1983>.

**THE PROBLEM OF INTERCOMMUNICATION OF CULTURAL (SOCIAL)
ANTHROPOLOGY WITH ETHNOGRAPHY, ETHNOLOGY AND SOCIOLOGY**

Lidiya Safonik

*Ivan Franko National University of Lviv
Universytetska str, 1, Lviv, 79000, e-mail: kis@franko.lviv.ua
(department of philosophy, 1 Universitetska str.,Lviv,79000, Ukraine,
filos@franko.lviv.ua)*

<The analysis of points of view in understanding of essence and subject field of cultural (social) anthropology of the scientists of different countries is carried out. Connection of cultural and social anthropology with ethnography, ethnology and sociology is disclosed.>

Key words: anthropology, cultural anthropology, social anthropology, ethnography, ethnology, sociology .

**ПРОБЛЕММА ВЗАЕМОСВЯЗИ КУЛЬТУРНОЙ (СОЦИЛЬНОЙ)
АНТРОПОЛОГИИ С ЭТНОГРАФИЕЙ, ЭТНОЛОГИЕЙ И СОЦИОЛОГИЕЙ**

Лидия Сафоник

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
ул. Университетская, 1, г. Львів, 79000, e-mail: kis@franko.lviv.ua*

*(кафедра философии, ул. Университетская, 1, Львов, 79000, Украина,
filos@franko.lviv.ua)*

<Проанализировано подходы к пониманию сущности и предметного поля культурной (социальной) антропологии учеными разных стран, а также раскрывается связь культурной и социальной антропологии с этнографией, этнологией и социологией.>

Ключевые слова: антропология, культурна антропология, социальная антропология, этнография, этнология, социология.

*Стаття надійшла до редколегії дд.мм.рррр
Прийнята до друку дд.мм.рррр*